

Osmanlı Klâsik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Orneđi)

Saadet Maydaer

Araş. Gör., U.Ü., İlahiyat Fakültesi

Özet

Klâsik dönem Osmanlı toplumunda kadınların sosyal ve ekonomik hayatta erkekler kadar etkin bir biçimde rol aldıklarını söylemek pek mümkün değildir. Ancak bu durum, kadınların hiçbir ekonomik faaliyette bulunmadıkları anlamına gelmez. Bu dönemde kadınlar çeşitli yollarla maddi kaynaklara sahip olmuşlar ve bunları diledikleri şekilde değerlendirmişlerdir. Bu çalışma, kadınların genelde klâsik dönem Osmanlı toplumunda, özelde Osmanlı Bursa'sında hangi yollarla maddi kazanç sağlayabildiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Abstract

Means of Acquisition of Assets for Women in the Classical Period of the Ottoman State (Bursa Case)

It cannot simply be said that in the classical period of Empire the ottoman women played a vital part in social and economical life as effectively as men. This does not mean, however, that women never took part in any economical activities. During this era, ottoman women possessed some material resources and disposed of their properties as they want. The main purpose of this essay is to illustrate the fact that by which means the ottoman women made material gains in the Classical Ottoman society in general, in Bursa in particular.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Bursa, klâsik dönem, kadınlar.

Key words: Ottoman State, Bursa, classical period, women.

Osmanlı toplumunda kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki konumları daima önemli bir tartışma konusu olmuştur. Kadının

özellikle ekonomik hayatta mal edinip edinmediği, mali tasarruflarda bulunup bulunmadığı ve eğer bulduysa sahip olduğu serveti hangi yollarla elde ettiği merak uyandırmıştır. Şüphesiz kadınların belirli mal varlıkları bulunuyordu. Peki bu mal varlıklarını hangi yollarla elde edebiliyorlardı?

Kadınların Osmanlı klâsik döneminde servet edinebilecekleri başlıca dört kaynak/yöntem bulunmaktadır. Bunlar; aile bireylerinden birinin ölümü halinde kendilerine miras intikal etmesi, herhangi bir şekilde kendilerine mal varlığı hibe edilmesi, nikâh akitleri esnasında ödenmesi gerekli olan mehir ve fiili olarak bir işte çalışma olarak sıralanabilir. Sözü edilen bu mülk edinme yollarından miras ve mehir, hemen her kadının zahmetsizce, herhangi bir çaba sarf etmeksizin servet sahibi olmasını sağlayan yöntemler olarak karşımıza çıkar. Tabii miras yoluyla elde edilebilecek servetin oranı konusunda kadının yapabileceği hiçbir şey yoktur. Oysa evlilik yoluyla sağladığı bir gelir çeşidi olan mehrin belirlenmesinde kadın, söz sahibidir. Fakat evlenecek kadının istekleri, sahip olduğu sosyal statü, yaş, fizikî güzellik ve bekâret gibi bazı değiştirilemez kıstaslardan bağımsız değildir. Hibe yoluyla servet edinme de ise durum tamamen ikinci kişilerin niyet ve iradelerine bağlıdır. Dolayısıyla kendisine hibe edilen kişinin bu konuda herhangi bir tasarrufu bulunmamaktadır. Son seçenekte ise kadın, isterse bizzat bir işte çalışarak, yahut ticarî birtakım faaliyetlerde bulunarak emeğinin karşılığında bir servet edinebilir. Aynı şekilde gerek ticari faaliyetlerini yürütmesi esnasında, gerekse belli bir ihtiyacını karşılamak amacıyla dilediğinde kredi kullanma hakkına da sahiptir. Bursa mahkeme kayıtları incelendiğinde tüm bu yöntemleri kullanarak faaliyette buldukları ve mali birikimlerini dönemin şartları dikkate alındığında azımsanmayacak bo-yutlara yükselttikleri görülmektedir.

1. Miras Yoluyla Kadınların Servet Edinmeleri

Ölen bir kişinin geride bıraktığı mal varlığı, hayatta kalan yakınları arasında o dönemde geçerli olan hukuka göre belirlenmiş oranlarda bölüştürülüyordu. Doğal olarak kadınlar da tereke sahibine karşı konumlarına göre eş, anne, çocuk, kardeş, nine, torun v.b. olarak kendi paylarına düşen miktarı almışlardır. Kadınlara miras olarak bırakılanlar içinde nakit para¹, ev², bahçe³, bağ⁴ gibi emlak,

¹ Bursa Şerhiye Sicilleri (Bundan sonra BŞŞ şeklinde gösterilecektir), A 117/137, 35a.

² BŞŞ., A 117/137, 30a, 74a, 87a.

³ BŞŞ., A 117/137, 57b, 74a; B 17/197, 14b.

⁴ BŞŞ., A 117/137, 30a, 30b, 31b, 57b, 61b, 87a, 86b.

at, inek gibi hayvanlar⁵, tepsi, tas, sini vb. ev eşyalarının⁶ yanı sıra, satılmak üzere depolanmış olan buğday, soğan, arpa vb. ticari mallar⁷ da bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda henüz kölelik var olduğundan bazen tereke arasında köle veya cariyelere de rastlanmaktadır.⁸

Terekenin taksimi iki şekilde yapılıyordu. Birincisi, terekedeki malların değerleri takdir edilerek yazıldıktan sonra mirasçılar arasında doğrudan pay edilirdi. Bu tip bölüşümde genellikle tereke kaydının sonunda teçhiz-tekfin masrafları, ölenin varsa borçları ve vasiyeti gibi harcamalar belirtildikten sonra tek tek mirasçıların hisseleri yazılırdı.⁹ Mirasın ikinci paylaşım yöntemi ise, terekedeki malların açık arttırma (bey'-i men yezid) yoluyla satışa çıkarılıp elde edilen gelirin mirasçılara verilmesiydi. Bu yönleme daha çok varislerin anlaşmazlığa düşmeleri hâlinde başvurulurdu.¹⁰

İslâm hukukuna göre, kocaları öldüğünde kadınlar, ashâbu'l-ferâiz¹¹ olmaları hasebiyle mirastan, eğer kocalarının çocukları ya da torunları varsa sekizde bir, yoksa dörtte bir oranında pay alırlar.¹² Kendilerinden başka mirasçı olmadığı durumlarda ise, mirasın geri kalanına devlet el koyar. Nitekim H.989/M.1582 yılında ölen İsmail bin Abdullah'ın, hanımı Huri binti Sefer'den başka bilinen varisi bulunmamaktadır. Bu nedenle terekenin Huri'ye ödendikten sonra kalan kısmına beytü'l-mal emini tarafından el konulmuştur.¹³ Bunun üzerine Huri, İsmail'in zimmetinde bulunan 500 akçe mehrini istemiş¹⁴, ayrıca bir çift su sığırı (manda/camış)¹⁵, üç yastık, bir döşek, bir minder, iki yorgan, bir köhne kilim, bir sini, bir tava, bir tencere, üç tepsi, iki tas, bir havan ve bir bakracın kendisine ait olduğunu ispat etmek üzere bir dizi dava açmıştır.¹⁶ Daha sonra aldığı miras pa-

⁵ BŞS., A 117/137, 30a, 30b, 68a, 69a, 74a, 86b.

⁶ BŞS., A 117/137, 30b, 31b, 57b, 68a, 68b, 77b.

⁷ BŞS., A 117/137, 30b, 31b, 35b, 68a, 87a.

⁸ BŞS., A 117/137, 35b.

⁹ BŞS., A 117/137, 30a, 30b.

¹⁰ Güler, İbrahim, "Bir Osmanlı Şehrinde 18. Yüzyıl Aile Hayatı Üzerine Tespitler-Sinop'ta Medeni Durum", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 2001/03, Mart 2001, s. 28.

¹¹ Ashâbu'l-ferâiz, belirli hisse sahipleri demektir. Ashâbu'l-ferâize baba dışında kalan kadın akrabalar dahildir. Bkz. Aktan, Hamza, "İslâm Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1992, s.430.

¹² Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. I, İstanbul, 1996, s. 444.

¹³ BŞS., A 117/137, 68a.

¹⁴ BŞS., A 117/137, 68b.

¹⁵ BŞS., A 117/137, 68b.

¹⁶ BŞS., A 117/137, 68b.

yıyla 1200 akçeye dört tarla ile “Arslan açması” diye bilinen yerleri satın almıştır.¹⁷

Kadınlar, zaman zaman eşlerinin terekesindeki malların bir kısmının kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı. Örneğin Cansever adında bir kadın, kocası Ali'nin ölümünden sonra, bir evlek¹⁸ ekilmiş soğanın kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Bunun doğruluğuna dair mahkemeye güvenilir şahitler getirebildiği için istediğini de elde etmiştir.¹⁹ Havuz Mahallesi'nden Yahya'nın hanımı Hümâ binti Hasan ise kocasının terekesi olarak gösterilen bir siyah ineği kendi parasıyla aldığını iddia etmiştir.²⁰ Ayşe binti Abdullah'ın tek varisi olan Râziye ise iki inek, üç kaz, beş tavuk, bir eski tencere, bir bakraç, iki yastık, bir köhne (eski) yorgan, bir kalıçe²¹ vb. den oluşan terekeden bir sarı ineğin kendisine ait olduğu iddiasında bulunmuştur.²²

Bazen tereke sahibi, geride bırakacağı yakınının İslâm hukukuna göre alabileceği azamî miktardan daha fazlasını elde edebilmesi için birtakım yöntemlere başvururdu. Buna göre, mesela müderris Mevlana Mustafa Çelebi bin Mehmed'in terekesinden hanımı Ümmü Hatun binti Nureddin'e 10.000 akçe borç olarak ödenmiştir.²³ Ümmü ayrıca mirastan 1288 akçelik bir pay da almıştır. Merhum müderrisin annesi Zeliha Hanım'a ise oğlunun mirasından 1718.5 akçe verilmiştir. Ümmü Hanım gerçekten eşine sağlığında borç para vermiş miydi, yoksa bu daha önce ödenmemiş mehr-i müeccel miydi? Eğer bu meblağ, nikâh akdi esnasında kararlaştırılan bir bedel olsaydı, terekeye “mehir” şeklinde yazılırdı. Fakat özellikle “deyn” yani borç ifadesinin kullanılmış olması, bu meblağın gerçek bir borcun ifadesi olduğunu da gösterebilir. Ya da bu durum, kocanın kendisi öldükten sonra hayatta kalan eşini koruyup gözetmek amacıyla başvurduğu bir çeşit miras hilesi olabilir.

Bu tip uygulamalara gidilmesinin ardında, kadınların şer'î hukuka göre erkeklerin yarısı kadar mirastan pay almaları yatmaktadır. Zira kadın mirasçılar kendilerinden başka vâris olmasa bile,

¹⁷ BŞS., A 117/137, 69a.

¹⁸ Evlek, dönümün dörtte biridir. (Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul, 1986, s. 105.)

¹⁹ BŞS., A 117/137, 87a.

²⁰ BŞS., A 117/137, 77b.

²¹ Kalıçe, küçük halı, seccade yerine kullanılan bir tabirdir. (Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul, 1971, s.151)

²² BŞS., A 117/137, 80b.

²³ BŞS., A 91/107, 30a-30b.

ashâbu'l-ferâiz olmaları hasebiyle kendileri için Kurân ayetiyle²⁴ belirlenmiş olanların dışında bir şey alamazlardı.²⁵

Gerek borç ikrarı yapılması, gerek vasiyet yoluyla kadınların mirastan hukukun öngördüğünden fazla miktar almasının sağlanması, gerekse de kadınların terekedeki malların bir kısmı üzerinde hak iddia etmeleri, eşlerinin ya da diğer erkek akrabalarının ölümünden sonra maddî açıdan herhangi bir sıkıntıya düşmeleri endişesinden kurtulmak içindir. Bu uygulamaların yanı sıra bir de aile vakıflarıyla kadının mirastan alınan payın çok üzerinde maddî refaha ve güvenceye kavuşması sağlanmıştır. Bir menkul ya da gayr-i menkulden yararlanma hakkının aile üyelerine vakfedilmesi olarak tanımlayabileceğimiz aile vakıfları, bazılarınca kadınların mirastan eşit pay alabilmelerini sağlamak amacıyla kullanılmış bir miras hukuku hilesi olarak nitelendirilmiştir.²⁶ Ancak vakıf yoluyla bir menkul ya da gayr-i menkulün mülkiyetine sahip olunamamakta, sadece vâkıfın belirlediği oran ve şekilde o maldan yararlanma hakkı elde edilebilmektedir. Ayrıca aile vakıflarının kurucuları, bu vakıfları kurarken nesilden nesile tüm aile bireylerinin yıllar hatta yüzyıllar boyunca bu vakıflardan yararlanmalarını hedeflemiş olmalıdırlar. Oysa bir ev, yahut cüzî miktardaki nakit paranın uzun müddet vakfedilen kişiler tarafından kullanılması mümkün görünmemektedir. Zira gayr-i menkuller çabucak yıpranacak, menkul değerler ise kısa sürede tüketilecektir. Henüz yıpranmamışken bile gittikçe sayıları artan aile üyeleri arasında paylaştırıldıkça kıymetlerini yitireceklerdir. Dolayısıyla aile vakıfları, kadınların servet edinme yolu olmaktan uzaktır. Ama çoğunlukla kayd-ı hayat şartıyla yararlanmayı öngördüğünden yaşamını refah içinde sürdürmesini sağlayabilmektedir. Örneğin Darphane Mahallesi'nden Hacı Mehmed bin Timurtaş, aynı mahallede bulunan evinin bir kısmını eşi Mükrim Hatun'a, diğer bir kısmını ise diğer eşi Ayşe Hatun'a kayd-ı hayat şartıyla, yani yaşadıkları süre boyunca oturmak üzere vakfetmiştir.²⁷

Kadınların nikâh esnasında kararlaştırılan mehr-i müeccellerini eğer o güne kadar almamışlarsa, kocalarının ölümünden sonra terekelerinden talep ettikleri görülmektedir.²⁸ Ancak bazen mehir konusunda mirasçılar arasında anlaşmazlıklar çıkabiliyordu. Örneğin Hatice binti Osman Çelebi, kocası ölünce altı bin akçe mehrini talep

²⁴ Kur'an-ı Kerim, Nisâ/176.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaman, a.g.e, c.I, s.441-460; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istalahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, c.V, İstanbul, 1985, s.240-259.

²⁶ Imber Colin, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslâm Hukuku*, çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 151.

²⁷ BŞS, A 32/29, 41b.

²⁸ BŞS., A 117/137, 77b; B 17/197, 14a.

ettiğinde kayınvalidesi ile arasında anlaşmazlık meydana gelmiş, sonunda iki taraf 1000 akçe kıymetinde donluk, 15 kuruş, bir miskali 140 akçe değerinde olan 16 miskal²⁹ üzerinde sulh yapma yoluna giderek problemi çözmüşlerdir.³⁰ Kamer binti Abdullah ise kocası Mehmet ölünce, 1000 akçe mehrini oğlu Hasan'a hibe etmek suretiyle hakkında feragat etmiştir.³¹

Araştırma kapsamındaki tereke kayıtlarına göre kendisine en çok miras intikal eden kadın, Bursa'da Sultan Mahallesi sakinlerinden Hatice binti el-Hac Sefer'dir. Babasından kendisine 40 bin akçe nakit para, bir uzun altın bukağı³², iki adet kol bukağısı, inci, yüz adet cevheri pul (bir çeşit para birimi), bir çift küpe, bir altın zincir, iki arakıyye³³, on dört adet çember, bir altın (?), iki merkep, üç gömlek, bir don, dört adet makrame, bir muhattem kuşak, bir yüz yastığı ve dört bohça intikal etmiştir. Tüm bunları diğer varis kardeşi Mustafa'dan aldığını bildirmektedir.³⁴

2. Kadınların Hibe Yoluyla Servet Edinmeleri

Klâsik Dönem Osmanlı toplumunda kadınların miras dışında herhangi bir gayret göstermeksizin servet ya da mülk edinmelerinin diğer bir yolu da hibedir. Bazen birinci dereceden yakınları, bazen de eş, dost ve ahabları tarafından kadınlara menkul ya da gayr-ı menkul malların hibe edildiği görülmektedir. Örneğin nakibu'l-eşrafılık yapmış olan ilmiye sınıfına mensup Seyyid Hasan bin Seyyid Yusuf³⁵, vekili el-Hac Ahmed bin Yusuf aracılığıyla kız kardeşi Rabia Hatun'a Araboğlu Mahallesi'ndeki iki yer evi, iki sofa, zîr-i zemin (bodrum, mahzen), fırın, akarsu, kenîf (tuvalet), hâbiye (kuyu), hücre (oda), matbah (mutfak), muhavveta (bahçe), ahır olan evi ile biri Bursa

²⁹ Miskal, bir buçuk dirhem veya yirmi dört kirat, yani 4,81125 gram ağırlığındaki bir ağırlık ölçüsüdür. (Sertoğlu, age, s. 227)

³⁰ BŞS., B 17/197, 26a.

³¹ BŞS., A 117/137, 33b.

³² Altın zincir.

³³ Arakıyye, sarık veya kavuk altına teri tutmak için giyilen ince külah, takkeye verilen isimdir.

³⁴ BŞS., A 117/137, 43b.

³⁵ Nakibü'l-eşraf; Hz. Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere, yine Peygamber soyundan olanların arasından hükümetçe atanan memurdur. Osmanlılarda ilk nakibu'l-eşraf Yıldırım zamanında 802/1400'de atanmıştır. Fatih döneminde bir ara lağvedilmiş ise de oğlu Bayezid tarafından 1494'de yeniden ihdas edilmiştir. Nakibu'l-eşrafıla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988, s. 161-172.

yakınlarında, diğeri İnegöl Geyiklibaba Köyü'nde bulunan iki ayrı bahçeyi hibe ettiğini mahkemede tescil ettirmiştir.³⁶

Sahibi olduğu servetin bir kısmını hibe etmek yoluyla gönüllü olarak başkasına aktaranlar arasında kadınlar da yer almıştır. Seyyid Nasirüddin Mahallesi'nden Aynî binti Abdullah, Akbıyık Mahallesi'nden Ayşe binti İlyas'a üç beledi³⁷ döşek, yedi beledi yastık, bir yemenî yorgan, bir beledi minder, iki tencere, dört sahan, iki sandık gibi ev eşyalarıyla bir miktar hurdayı hibe etmiştir.³⁸ Bu kadınlar arasında ne tür bir akrabalık ya da dostluk ilişkisi olduğu belirtilmemiştir. Ancak her iki kadının da hukukî ehliyete sahip bireyler olduğunda kuşku yoktur.

Yetişkin bireylerin yanı sıra küçük yaşta çocukların hibe yoluyla mal-mülk sahibi olmalarına çok sık rastlanmaktadır. Kızıkköyü'ndeki Batur binti Abdullah, küçük bir kız çocuğu olan Hani binti İbrahim'e, 20 bakır avadanlık³⁹, üç yastık, iki döşek ve üç kovanı hibe etmiş ve o büyüünceye kadar korunmak üzere babası İbrahim'e teslim etmiştir.⁴⁰ Cuma Mahallesi'nden Safiye binti Ali de, kocası Yusuf'un câriyesi Hümayun'dan doğmuş olan kızı Mü'mine binti Yusuf'a aynı mahallede bulunan evini ve yastık, yorgan, döşek, tencere, sahan gibi birtakım ev eşyalarını hibe etmiştir.⁴¹ Anlaşıldığı kadarıyla Safiye binti Ali çocuğu olmayan bir kadındır. Kocasının kızına evini ve eşyalarını bağışlamak suretiyle hem kocasına, hem de çocuğa olan sevgisini ortaya koymaktadır.

Hibenin özünde ekonomik yönden güçlü olan kişinin, daha zayıf olana destek olma arzusu yatmaktadır. Bu durumda hibe edenin cinsiyetinden ziyâde sahip olduğu ekonomik güç önem kazanmaktadır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunda kadınlar, başka birini desteklemek üzere hibede bulunabilecek ekonomik güce sahip olabilmişlerdir. Hibe işleminin çoğunlukla aynı aileye mensup bireyler arasında gerçekleşmesi ise aile içi dayanışmanın açık bir göstergesi olmalıdır. Kadın ya da erkek, muhtaç durumda olan aile üyeleri, ailenin ekonomik yönden daha güçlü olan bireyleri tarafından hibe yoluyla rahatlatılmaya çalışılmıştır. Örneğin İbrâhim ve Rahime adlarındaki iki kardeş, diğer kardeşleri Mehmed'i hibe yoluyla desteklemişlerdir.⁴²

³⁶ BŞS., A 153/201, 108a.

³⁷ Beledi, bir çeşit yerli kumaşa verilen isimdir.

³⁸ BŞS., A 153/201, 115a.

³⁹ Muhtemelen bakır ev eşyası.

⁴⁰ BŞS., A 117/137, 46b.

⁴¹ BŞS., A 153/201, 52a.

⁴² BŞS., A 117/137, 33a.

Bazen, kocaların, kendilerinin ölümünden sonra zor durumda kalmasından endişe duydukları için henüz hayattayken eşlerine menkul ya da gayr-ı menkul mallarını bağışladıkları görülmektedir. Genellikle sâkini oldukları evi hanımlarına hibe eden erkeklerin amacı, eğer kendileri daha önce ölürlerse onların mesken konusunda sıkıntı çekmelerini önlemek olmalıdır. Ancak bazen kadınların, kendilerine hibe edilen evlerde oturmalarına engel olmaya çalışan akrabalarıyla başları derde girebilmekteydi.⁴³ Filâdar Köyü'nde Pürpüle binti Yani adındaki gayr-ı müslim kadın, oğlunun kendisine kocasından hibe yoluyla kalan evini kullanmasına engel olduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. Oğlu durumu kabullenince, mahkeme tarafından uyarılmıştır.⁴⁴

Bazı belgelerde ise kadınların kocalarına mal ve mülklerini bağışladıkları kayıtlıdır. Örneğin Emine binti Seydi Ahmed, eşi Oruç bin Hüseyin'e Bezcizâde Mahallesi'nde bulunan evini ve döşek, yastık, yorgan gibi birtakım ev eşyasını hibe etmiştir.⁴⁵ Aynı şekilde Fatma binti Elvân da, kocası Hasan bin Hüseyin'e Azeb Bey Mahallesi'ndeki evini, bir döşek, iki yastık, bir yorgan, bir kazan, üç tencere ve iki sahanı bağışlamıştır.⁴⁶ Anlaşıldığı kadarıyla bu kadınların her ikisi de oturdukları evleri ve içindeki birtakım eşyaları kocalarına hibe etmişlerdir. Böylece sahip oldukları belki de tüm mal varlıklarını kocalarına vermek suretiyle, onlara olan sonsuz güvenlerini ortaya koymuşlardır. Ancak bunun için hibe işlemi kendi istekleriyle yapmış olmaları gerekir. Oysa devrin şartları göz önüne alındığında, servet ve mülk edinme yolları bir hayli sınırlı olan kadınların, ortada görünen bir sebep yokken sahip oldukları maddi varlıklarını kocalarının üzerine geçirmeleri hiç mantıklı görünmemektedir. Böyle olunca bu kadınların hibe için kocaları tarafından zorlanmış oldukları kuşkusunu ortaya çıkmaktadır. Belki kaba kuvvetin eseri olarak, belki de evliliklerini sürdürmek için bir çeşit taviz vererek böyle bir hibeye kalkışmış olabileceklerini varsaymak mümkündür.

3. Kadınların Mehir Yoluyla Servet Edinmeleri

Osmanlı toplumunda kadınlar evlenecekleri zaman, damat tarafından kendilerine mehir ödeniyordu. Mehir, "İslâm hukukuna göre nikâh kıyılırken erkeğin kadına vermeğe mecbur olduğu ve kadının mülkiyetine giren hediye" şeklinde tarif edilmektedir.⁴⁷ Mehir, geline ödendiği andan itibaren artık onun özel mülkiyeti hâline gelir.

⁴³ BŞS., A 117/137, 32b.

⁴⁴ BŞS., A 117/137, 41a.

⁴⁵ BŞS., A 153/201, 68a.

⁴⁶ BŞS., A 153/201, 66a.

⁴⁷ Spies, O, "Mehir", *İslam Ansiklopedisi*, c. VII, M.E.B., İstanbul, 1979, s. 494.

Üzerinde tasarruf hakkı yalnızca ona ait olur. Kadın dilerse mehrin ödenmesini erteleyebilir. Mehr olarak verilecek miktarı belirleme, bu miktarda değişiklik yapma, mehr hakkından tamamen vazgeçme ya da aldığı mehri kocasına geri verme tamamen evlenecek kadının tasarrufundadır.⁴⁸

Bu bağlamda mehr, Avrupalı kadınların evlenirken kocalarına vermek zorunda oldukları “drahoma”⁴⁹ dan ve damadın kızın babasına evlenmeden önce ödediği başlık ya da kalından oldukça farklı anlamlar içerir.

Mehir, damadın evlilikle gelen ekonomik sorumluluğu idrak ettiğinin ve evlilik sonrasında da üstlenmeye hazır olduğunun sembolik bir ifadesidir. Gelinin ekonomik güvence ve haklarının devam ettirileceğine dair erkek tarafından verilen bir çeşit garanti olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca damadın, evliliğin amacını ekonomik istismar gibi niyetlerden tamamen arındırmış olarak, sağlam bir aile birliği oluşturma arzusunda bulunduğu bir göstergesidir.⁵⁰

Mehrin azami miktarı konusunda herhangi bir sınırlama getirilmemiştir.⁵¹ Asgari miktarı ise Ebu Hanife ve İmam Malik’in de içinde bulunduğu bazı İslâm Hukukçularına göre en az on dirhemdir. Yirmi, kırk ve elli dirhem olduğunu beyan edenler de vardır.⁵²

Mehir, bir müddete bağlı olup olmamasına göre muaccel (peşin ödenen) ve müeccel (ödenmesi ileri bir tarihe ertelenen) olmak üzere ikiye ayrılır. Bursa Şer’iyye Sicillerinde yer alan nikâh akitlerinde muaccel mehr genellikle zikredilmemektedir. Muhtemelen evlenecek taraflar arasında karşılıklı anlaşma ile, geçerli olan örfe göre nikâhtan önce ödeme yapılarak halledilme yoluna gidilmiştir. Bazı belgelerde ise, muaccel mehr için “beyan edildiği üzere”⁵³ denilmekle yeti-

⁴⁸ Bilmen, a.g.e., c.II, s. 115, 116.

⁴⁹ Pantazopoulos, N. J., *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1967, s. 57; Moltke, Helmut Von, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev. Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 37.

⁵⁰ Hammude Abd el-Ati, *Nasıl Bir Aile*, (çev., Mesut Karışahan), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 97.

⁵¹ Osmanlı Devletinde mehrin üst sınırı hususunda yeniçeriler için özel bir uygulamadan bahsedilmektedir. Buna göre; yeniçeri, evleneceği kadına bakiyeye 1000 akçe, dursa 600 akçeden fazla ödemeye zorlanamaz. Eğer isterse, kendi gönül rızasıyla daha fazlasını ödeyebilir. Ancak mahkemeler, belirtilen miktarların üzerindeki mehr miktarlarıyla ilgili ihtilafları dinlemekten men edilmiştir. Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait 17. Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, OSAV, İstanbul, 1995, s. 220-221; Aydın, M.Akif, *İslâm ve Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1988, s. 69, 103-104.

⁵² Karaman, a.g.e., c. I, s. 338.

⁵³ BŞS., A 199/808, 250b.

nilmiş, içeriği nadiren açıklanmıştır.⁵⁴ Belki de, muaccel mehir peşin olarak ödendiği için kayıt altına alınmasına gerek görülmemiştir. Müeccel mehrin ödenmesi ise boşanma veya kocanın ölümüne kadar tehir edildiğinden yazıyla kaydedilmesi bir çeşit ihtiyaç halini almıştır.

Bursa Şer'iyeye Sicillerinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel kavramlarının yanı sıra, "sadak" kavramının da mehir anlamında kullanıldığını görüyoruz.⁵⁵ "Sadak" kelimesi dostluk, hediye, sadaka, başlılık, hakikat vb. anlamlarındaki "sıdk" kelimesiyle bağlantılıdır.⁵⁶ Daha çok Arap ülkelerinde "gelin bedeli" anlamında kullanılan bir kelimedir.⁵⁷ Bazı araştırmacılar Arap ülkelerindeki sadak kavramının -Anadolu'daki adıyla başlık- doğu toplumuna mahsus bir âdet ve uygulama olduğunu söyleyerek İslâm hukukundaki mehir müessesesiyle ilişkilendirilmesine karşı çıkmaktadırlar.⁵⁸

Mehrin niteliği ve miktarı karşılıklı anlaşmayla tespit edilmektedir. Kadının fizikî, kültürel ve malî durumuna göre, verilecek olan mehir miktarı aşağı yukarı bellidir. Genellikle nikâhı daha önce akdedilen kadınların mehirleri baz alınarak miktarlar belirlendiği için (mehr-i misl), zamanla ortalama bir bedel âdet hâline gelmektedir.⁵⁹ Bu dönemde Bursa'da evlenen kadınların %60'ının aldıkları mehir miktarı, 1-1000 dirhem arasındadır. Ancak üst düzey bir aileye mensup bakire bir genç kızın mehrinin 30.000 dirheme kadar yükselme olanağı da vardır.⁶⁰ Aynı şekilde dul kadınların mehir oranları da bir hayli yüksek olabilmektedir. Örneğin dul bir kadın olan Ümmü binti

⁵⁴ "Niğde Sancağı Bor Kasabası'ndan göç etmiş olan mühtedi Mehmed b. Abdullah'ın kızı Fatma, Bursa'da Sağrıcsungur Mahallesi sakinlerinden Karamanî es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa ibni Feyzullah ile huzur-ı şer'de yüzelli kuruş mehr-i müeccel ve bir kat tabir olunan muaccele ile 20 Safer 1246'da bi'l-velaye tenbih ve tezvicide bulundu. Muaccel eşyası beyanı: Yün memlû beledi dōşek, bir yorgan, bir baş yastığı, bir çarşaf, dört beledi yastık, iki adet yün memlû minder, basma, iki adet şal entari, bir şalvar, bir fes, bir yemeni değirmi, bir sandık, bir sabun, bir leğen, ibrik." BŞS., C. 25/536, 150b.

⁵⁵ BŞS. A 199/808, 298a, 296a, 301b, 302a, 302b, 303a.

⁵⁶ Spies, O, "Mehir", *İslâm Ansiklopedisi*. c. VII, M.E.B., İstanbul, 1979, s. 494; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1996. s. 906.

⁵⁷ Abd el-Ati, Hammude, a.g.e., s. 96

⁵⁸ Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 66, 75

⁵⁹ Savaş Saim, "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992, s. 519.

⁶⁰ BŞS, A 199/808, 261a.

el-Hac Ahmed, el-Hac İbrahim bin Mehmed'den 10.000 dirhem mehr-i müeccel almıştır.⁶¹

Nikâh bedeli olarak verilen mehir genelde para olarak tespit edilmiştir. Ancak bazen menkul ya da gayr-ı menkul değerlerin de mehir olarak verilmesi mümkündür. Geçimini hamallık yaparak sağlayan Ahmed bin Abdullah, azat ettiği cariyesi Tuti binti Abdullah'la evlenirken Suku'l-feres Mahallesi'nde bulunan bir beyt, kenif (tuvalet) ve muhavvetadan (evin etrafını çevreleyen bahçe) oluşan mütevazi evi mehr-i müeccel olarak vermiştir. Ayrıca 100 dirhem de mehr-i muaccel ödemiştir.⁶² Dul bir kadın olan Bülbül binti Abdullah da Hüseyin bin Hoşkadem'le nikâhlanırken bir oda, sofa, kenif (tuvalet) ve muhavvetadan (evin etrafını çevreleyen bahçe) oluşan bir evi mehr-i muaccel olarak almıştır. Ayrıca 1000 dirhem de müeccel mehir istemiştir.⁶³ Ancak burada mehir olarak ev verilmesinde evlenen hanımların azatlı cariye olmalarının büyük etkisi vardır. Zira ne bir gelirleri, ne de geride kendileriyle ilgilenecek aileleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla en azından barınabilecekleri bir ev sahibi olmak onlar için bir çeşit sigorta işlevi görmüştür.

Mehir miktarlarının geçen yüzyıllar boyunca fazla bir değişiklik göstermediği görülmektedir. Evlenen kadının fiziki güzelliğinin ve sosyo-ekonomik düzeyinin mehir miktarının belirlenmesinde çok önemli bir fonksiyonu olduğu muhakkaktır. Pek tabii, bu özelliklerin vesikalardan tespiti mümkün değildir.⁶⁴ Ancak sonuçta evlenen her kadın kendi sahip olduğu şartlara uygun miktarda bir mehir elde etmektedir. Üstelik herhangi bir nedenle evliliği sona eren dul bir kadın, yeniden evlendiğinde ilki kadar yüksek miktarda olmasa bile tekrar mehir alma hakkına sahiptir. Kısacası nikâh akdi sebebiyle kadının almaya hak kazandığı mehir, kadın için maddî bir varlık edinebilme yollarından biri olmuştur.

4. Kadınların Çalışma Hayatına Katılarak Servet Edinmeleri

Osmanlı toplumunda kadınlar, ekonomik hayatın çeşitli dallarında faaliyette bulunmuşlardır. Bursa'da yaygın olarak ipekçilik ve kumaş ticareti yapıldığından, çalışan kadınlar da çoğunlukla bu alanda uğraş vermişlerdir. Mesela Şemsi binti Memi, Timurtaş Mahallesi'nde Şibli Bahçesi olarak tanınan bahçeyi dut yaprağı ve meyvesiyle birlikte bir yıllığına beş bin akçeye kiralamıştır.⁶⁵ Şemsi binti Memi'nin bu bahçeyi kiralamaktaki amacı ipekçilik yapmaktır. Ha-

⁶¹ BŞS., A 199/808, 243b.

⁶² BŞS., A 199/808, 256a.

⁶³ BŞS., A 199/808, 258b.

⁶⁴ Savaş, a.g.m., s. 521.

⁶⁵ BŞS., A 153/201, 83b.

san Köyü'nden Ayşe binti Hamza'nın Hızır bin el-Hac Mustafa'ya bez pahasından 1200 akçe⁶⁶, Melek Hatun'un Pervâne binti Abdullah'a ibrişim pahasından 3000 akçe borcu bulunmaktadır.⁶⁷ Bu durum, adı geçen kadınların tekstil ticaretiyle uğraştıklarına işaret etmektedir.

Ticaretle uğraşan kadınlar genellikle tüccar bir aile çevresinden geliyorlardı. Ancak kadınlar, ticaret hayatına her zaman bizzat kendileri katılmıyorlardı. Bazıları paralarını bir ortağa verip işletiyorlardı. Mudarebe olarak bilinen bu ticari anlaşmada, emek-sermaye ortaklığı söz konusu idi. Servet sahipleri, işletilmek üzere paralarını bir tüccara veriyor ve onunla bir çeşit kâr-zarar ortaklığı kuruyorlardı. Bursa'da XVII. yüzyıldan kalma defterlerde bir kadın tüccara ait mal deposu yer almaktadır. Eğer bu iş ticaret yapan babasından miras olarak kalmamışsa, bu kadın, kendi başına büyük ölçekte ticaret yapmış demektir.⁶⁸ Bazı kadınlar ise ailelerinden kendilerine miras yoluyla intikal eden dükkân vb. ticarethânelerin işletim hakkını, belirli bir bedel karşılığında başka bir şahsa teslim etmeyi tercih etmişlerdir. H.1006/M.1598 yılının Recep ayında Esmâ binti Yusuf, babasından kendisine ayda 15 akçe icâre-i müeccele ile intikal eden harîr (ipek) dükkânının ½ hissesini, kardeşi Mehmet'e tefvîz⁶⁹ etmiştir. Mehmet bin Bostan adındaki kişi ise, aynı hissenin 1750 akçe karşılığında kendisine tefvîz edildiğini iddia etmektedir.⁷⁰ Nitekim söz konusu davada Yusuf bin Abdullah'ın aylık 15 akçe icâre-i müeccele ile tasarruf hakkına sahip olduğu ipek dükkânı, vefâtından sonra kızı

⁶⁶ BŞS., A 117/137, 81b.

⁶⁷ BŞS., A 153/201, 65a.

⁶⁸ Faroqi Süreyya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam -Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.126.

⁶⁹ Tefvîz, bir şeyi veya bir işi birine ihâle ve sipariş etmek demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, age, c.III, s. 434.

⁷⁰ BŞS., A 153/201, 107b. Bu davada söz konusu edilen dükkân, icâreteynle kiralanan bir vakıf malıdır. Çarşılarda bulunan dükkânların büyük bir kısmı başlangıçta icâre-i vâhîde ile kiraya verilirken, zamanla yıpranıp tamirat görmeleri gerektikçe icâreteynle kiraya verilmeye başlanmışlardır. Vakfa ait herhangi bir dükkân icâreteynli hale getirileceği zaman öncelikle icâre-i muaccele adıyla o dükkânın değerine yakın bir meblağ peşin olarak alınır ve bu parayla gerekli tamirat yaptırılır. Bundan sonra da aylık ya da yıllık belli bir ücret karşılığında dükkânın kullanım hakkı elde edilirdi. Hem peşin hem de taksitle olmak üzere iki ayrı kira bedeli ödendiğinden çift kirali anlamında icâreteyn adı verilen bu uygulamayı kirayı ödeyen taraf açısından da cazip hale getirmek için birtakım imkânlar sunulmuştur. Örneğin icâreteynle bir yeri kiralayan kimse kiraladığı şeyin kullanım hakkına tamamen sahip olur ve dilerse bu hakkını bir başkasına devredebilir, satabilir veya hibe edebilirdi. Bu hakkı vakıf tarafından bir daha geri alınamazdı. Ayrıca bu hak kendisinin ölümünden sonra mirasçılara da aynı şartlarla intikal ederdi. Burada dikkat çekici olan diğer bir husus da tasarruf hakkının kız ve erkek çocuklara eşit olarak geçişidir. (Bilmen, a.g.e., c.V, s.22; Sertoğlu, a.g.e., s.158)

Esmâ ile oğlu Mehmed'e ½ hissesi birinin, ½ hissesi ise diğerinin olmak üzere eşit miktarlarda intikâl etmiştir.⁷¹

Kendilerine ailelerinden ticârî bir mülkün tasarruf hakkı intikal eden kadınların bazıları ise, bu haklarını tamamen başka birine satmayı tercih etmişlerdir. Tahtakale yakınında, aylık 37,5 akçe mukataası olan nalçacı dükkânının sahibi olan Fatma binti el-Hac Osman, dükkânın binasını ve içindeki örs, körük gibi alet ve edevâtı 8500 akçeye el-Hac Memî bin Abdullah'a satmıştır.⁷²

Kadınlar ziraî üretimde de etkin olarak faaliyet göstermişlerdir. Mukataalı ya da kendilerine ait tarım arazilerini ekip, biçmişler ve mahsulünü de bizzat satmışlardır. "Oruç Bey Yeri" olarak bilinen mevzide iki kıt'a tarla ve bir kıt'a bahçenin kullanım hakkı Fatma ve Âmine adlı kız kardeşlere geçmiştir. Merhum Ali Bey Vakfı'nın mukataalı arazisi olan tarla ve bahçe için, annelerinin vekâletiyle peşin 600 akçe ve yıllık ikişer yüz akçe mukataa ödemeyi kabul ederek, istedikleri gibi ekip biçme ve intifa hakkına sahip olmuşlardır.⁷³ Burada toprağı işlemeye talip olanların tamamının kadın oluşu dikkat çekici bir husustur. Ayşe binti Halil ise "Geyikli Baba mevzinde, Değirmenci" olarak bilinen yerde bulunan bahçelerin meyvelerini vekili Mehmed bin Mirza aracılığıyla el-Hac Mustafa bin Musa'ya 2500 akçeye satmıştır.⁷⁴ Tarla ya da sebze, meyve bahçelerinin ürünlerinin henüz yetiştiğı dönemde yerinde toptan tüccara satılması günümüzde de yaygın olarak görülen bir uygulamadır. Ayşe binti Halil de bir

⁷¹ BŞS., A 153/201, 107a.

⁷² BŞS., B 17/197, 9a. Kelime anlamı "kesilmiş" olan mukataa terimi burada, arsası vakfa, üzerindeki bina, ağaç vb.leri mutasarrıfa ait olan akar için kullanılmıştır. Mukataa terimi aynı zamanda, devlete ait herhangi bir gelirin belirli bir bedel karşılığında geçici olarak kiralanmasını da ifade etmektedir. Bu tip mukataalar, mukataa-ı miriyye ve mâlikâne olarak iki kısma ayrılırlardı. Mirî mukataalar her yıl veya iki, üç senede bir, mâlikâneler ise kayd-ı hayat şartıyla ilgililere verilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, a.g.e., c.II, s. 578; Kütükođlu, Mübahat, "Osmanlı Maliyesi", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed.Ekmeleddin İhsanoğlu, c.I, IRCICA, İstanbul, 1994, s.543-544). Bu dükkânın arsası vakfa, binasının mülkiyeti ise Fatma binti el-Hac Osman'a aittir. Her ay belirli bir parayı mukataa olarak ödemek zorundadır. Burada verilen bedel, mülkün üzerinde bulunduğu arsanın kirası olduğundan icâre-i zemin (yer kirası) adını almıştır. Mukataalı dükkânlar da aynen icâreteynlilerde olduğu gibi, mutasarrıflarının vefatıyla kız ve erkek çocuklarına intikal eder ve eşit olarak bölüştürülürdü. Kendi çocuklarının dışındaki vârislere ise intikal edemezdi. Eğer ölenin çocukları yoksa kullanım hakkı vakfa geri dönerdi. İşte burada da mukataalı nalçacı dükkânı Fatma binti el-Hac Osman'a intikal etmiş, o da o devrin şartlarında bir kadının nalçacı dükkânı işletmesinin zorluklarını göz önüne alarak başka birine satmayı tercih etmiştir.

⁷³ BŞS., A 117/137, 24b/5

⁷⁴ BŞS., A 153/201, 39a/2

yıl emek verdiği bahçesinin meyvelerini geçerli olan ticarî yöntemeye göre daha bahçedeyken toptan satış yoluna gitmiştir.

Acaba ailelerinden kendilerine herhangi bir ticarî mal intikâl etmeyen kadınlar da ekonomik hayatta faaliyet gösterebilmişler midir? Bu soruya kesin cevap vermek oldukça zor olmakla birlikte vakıflardan ya da şahıslardan ödünç para alarak kendi imkanlarıyla bazı ekonomik etkinliklerde bulunmaya çabalayan, ipek ya da mum üretimiyle uğraşan kadınların varlığı bilinmektedir.⁷⁵ Ayrıca zengin ailelerin evlerine girip, giyecek ve mücevher pazarlayan bohçacı kadınların da küçük çapta ticaret yaptıkları göz ardı edilmemelidir.⁷⁶ Buna göre XVI. yüzyıl Osmanlı Bursa'sında kadınların, ya kendilerine çeşitli yollarla (miras, hibe vb. gibi) intikal eden mallarla, ya da sermaye temin ederek aktif bir biçimde ekonomik hayatta yer aldıklarını söyleyebiliriz.

Sermayesi olmadığı için ticaret yapamayan fakat kendi emekleriyle para kazanan kadınlar da vardır. Belgelerde boyacılık, tellaklık, ipekçilik gibi mesleklere sahip olan kadınlara rastlamak mümkündür.⁷⁷ Bu arada meslekî zorunluluk nedeniyle yalnızca kadınların yerine getirebileceği işler de bulunmaktadır. Ebelik ve kadınlar hamamı işletmeciliği gibi. Mesela, girişimci bir kadın olduğu anlaşılan Cemile binti Hızır, Kükürtlü Kadınlar Hamamı'nı Merhum Hanzâde Sultan Vakfı'nın bi'l-fiil mütevellisi olan Fahu'l-umerâi'l-kirâm Mehmed Bey bin Kâsım Bey'den bir yıllığına kiralamıştır.⁷⁸ Yine Eşrefiler Mahallesi'nde oturan Hüma binti Abdullah'ın evinin soyulması üzerine yaptığı bir şikayet, evinde işçi istihdam eden bir kadın olduğunu göstermektedir. Zira Hüma, Yahudilerin dini bayramları olan "Gül Donanması"na⁷⁹ katılabilmek için evden ayrılırken işçilere ücretlerini vermiş ve evini kendilerine emanet etmiştir. Ancak Hüma'nın arkasından, çalıştırdığı işçiler de "Gül Donanması"na gitmişler ve ev hırsızlar tarafından soyulmuştur. Hüma, çalıştırdığı işçilerden şikayetçi olmakta ve onları gerçekleştiren hırsızlıktan sorumlu tutmaktadır.⁸⁰ Mahkemede bu kişiler için; "İşbu senede vaki Gül Donanması gününde mezburlar benim işçilerim olmakla..." ifadesini kullanması, onun işletmeci olduğuna işaret ediyor olabilir. Hüma büyük ihtimalle evinde Bursa'da o dönemde çok yaygın olan dokuma tezgahlarında

⁷⁵ Kurt, Abdurrahman, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Osmanlı-Toplum*, c. V., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.438.

⁷⁶ Faroqhi, a.g.e., s.127.

⁷⁷ BŞS., A 117/137, 20b; A 153/201, 83b.

⁷⁸ BŞS., B 17/197, 30b.

⁷⁹ "Gül donanması" (Gül bayramı) Musevilerin, Hz. Musa'nın Tur dağından dönüşü hatırasına 6-7 Mayıs günleri kutladıkları bir bayramın adıdır. (Bkz. Pakalın, a.g.e., c.I, s. 685.)

⁸⁰ BŞS., A 139/166, 20a.

işçi çalıştırmaktadır. Ancak bu işçilerin yalnızca o güne mahsus olarak tutulmuş gündelikle çalışan kimseler olma ihtimali de göz ardı edilemez. Fakat öyle bile olsa, Hüma tek başına, işçi tutup iş gördürebilen ve evi soyulduğunda da hakkını aramaktan çekinmeyen bir kadındır.

Osmanlı toplumunda kadınların hastalık ya da doğum gibi hallerinde hemen hekime görünmeleri alışılmış bir durum değildi. Saray mensupları bile öncelikle hekim gibi çalışan kadınlara başvururlardı. Bu kadınların bilgileri az, fakat deneyimleri çoktu. Bu yüzden de bilhassa kadın hastalıklarıyla ilgili hususlarda oldukça başarılıydılar.⁸¹ “Ebe kadın” olarak bilinen hekim kadınların eğitimi usta-çırak ilişkisi tarzında gerçekleştiriliyordu. Ancak kadın hekimlerin faaliyet alanı doğumla sınırlı değildi. Üsküdar’da Solak Sinan Mahallesi’nde oturan Fatma binti Abdullah, kellik hastalığını iyi eden bir kadın hekimdi.⁸² Yine Üsküdar’da Saliha binti Küpeli adında bir kadın cerrah başarılı fitik ameliyatları ile ünlenmişti.⁸³ İstanbul ile Bursa’nın birbirine yakınlığı düşünülürse, aynı dönemlerde Bursa’da da kadın hekimlerin varlığından söz edilebilir.

Bunların dışında özellikle kadınlara ait işlerle ilgilenmek üzere devlet tarafından istihdam edilen kamu görevlisi kadınlar da bulunmaktaydı. “Vezâif-i bâb çalışanları” adı altında on bir kadın görevlinin günlük ve aylık maaşlarını gösteren belge bunu kanıtlamaktadır.⁸⁴

Demek ki, XVI. yüzyıl Bursa toplumunda kadınlar kendi girişimleriyle birtakım ekonomik faaliyetlerde bulunabiliyor ve bugünkü anlamıyla olmasa da, bazı sektörlerde meslek erbâbı olarak kendi emeklerinin karşılığında para kazanabiliyorlardı.

Sonuç

XVI. yüzyıl Bursa toplumunda kadınlar eğer isterlerse kendi gayretleriyle çalışıp çabalayarak belli bir maddî birikime ulaşabiliyorlardı. Çok yaygın olmamakla birlikte Bursa şer’iyye sicillerinde bu durumun örneklerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte bu dönemde kadınların servet edinme yolları daha çok miras, hibe ve mehir gibi yöntemlerle gerçekleşiyordu. Öncelikle belirtmelidir ki her kadın, bir ailenin ferdi olması hasebiyle ölen yakınlarının terekelerinde geçerli

⁸¹ D’Ohsson Me de M., *18. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, (çev. Zerhan Yüksek), Tercüman 1001 Temel Eser, ts., s.194-195.

⁸² Üsküdar Şer’iyye Sicilleri, 181 42a.

⁸³ ÜŞŞ, 139, 1b, 59a; 144, 1a, 4b, 6b, 9b, 18b, 22b, 23b, 25b, 27b, 28b, 32b, 334a,

⁸⁴ Kurt, Abdurrahman, agm., s.439.

hukukun öngördüğü oranlarda hak sahibiydi. Yine gerek kadın gerek erkek açısından bekâr kalmaya hoş bakılmayan bu toplumda kadınlar evlilikleri esnasında taşıdıkları vasıflara uygun bir miktarı mehir olarak almaktaydılar. Tüm bunların yanı sıra gerek aileleri gerek diğer yakınları tarafından hanımlara, birtakım menkul ve gayr-i menkuller hibe edilmekteydi. Şüphesiz bu toplumda kendisine hibe edilen şahıslar sadece kadınlar değildi. Bazen erkeklere de hibe yapılıyordu. Ancak kadınların, gerek mirastan aldıkları payın erkeklere oranla az oluşu, gerekse kendi başlarına çalışıp geçimlerini temin etmekte düştükleri sıkıntılar nedeniyle onlara yapılan hibelerin oranı arttırılıyordu. Yine aynı nedenlerle aile vakıflarının kadınlardan yana daha fazla kullanıldığı gözlenmektedir. Aslında geçimleri evli olmadıklarında babaları, evlendiklerinde ise eşleri tarafından karşılanan kadınlar, elde ettikleri bu mal varlıklarını, bakmakla yükümlü oldukları kimse bulunmadığı için erkeklere oranla daha kolay servete dönüşürebilmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Aktan, Hamza, “İslâm Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992, s.396-433.
- Aydın, M. Akif, *İslâm ve Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstalahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985.
- Bursa Şer’iyye Sicilleri (BŞS), A 32/29, A 91/107, A 117/137, A 139/166, A 153/201, A 199/808, B 17/197, C 25/536
- D’Ohsson Me de M., *18. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, (çev. Zerhan Yüksek), Tercüman 1001 Temel Eser, ts.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1996.
- Faroqhi, Süreyya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam -Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla-*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Güler, İbrahim, “Bir Osmanlı Şehrinde 18. Yüzyıl Aile Hayatı Üzerine Tespitler-Sinop’ta Medeni Durum”, *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 2001/03, Mart 2001, s. 22-28.
- Imber, Colin, *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslâm Hukuku*, (çev. Murteza Bedir), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1996.
- Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı-Toplum*, c. V., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.434-448.

- Kütükođlu Mübahat, "Osmanlı Maliyesi", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed.Ekmeleddin İhsanoğlu, c.I, IRCICA, İstanbul, 1994. s. 513-547.
- Moltke, Helmut Von, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev. Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait 17. Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, OSAV, İstanbul, 1995.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.I-III, M.E.B., İstanbul, 1971.
- Pantazopoulos, N. J., *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1967.
- Savaş, Saim, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992, s. 504-547.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Spies, O,"Mehir", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul, 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1988.
- Üsküdar Şer'iyye Sicilleri (ÜŞŞ), 139, 144, 181.